

Barbara Woś

**WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU ŚRODOWISKA
NATURALNEGO GÓR ŚWIETOKRZYSKICH
W OFERCIE GOSPODARSTW AGROTURYSTYCZNYCH**

***USE OF THE NATURAL ENVIRONMENT POTENTIAL
OF THE ŚWIETOKRZYSKIE MOUNTAINS IN THE OFFER
OF AGROTOURISM FARMS***

Streszczenie

Wzrastające zapotrzebowanie na interesujący produkt agro i ekoturystyczny motywuje właścicieli gospodarstw agroturystycznych do rozszerzania zakresu oferowanych usług. Podstawą tworzenia produktu agroturystycznego powinno stać się pełne wykorzystanie walorów środowiska naturalnego i kulturowego. Celem niniejszego artykułu jest analiza wykorzystania walorów środowiska naturalnego w ofercie gospodarstw agroturystycznych zlokalizowanych na obrzeżach Świętokrzyskiego Parku Narodowego jako obszaru charakteryzującego się wysokim potencjałem turystycznym. Podstawą opracowania były badania ankietowe przeprowadzone latem 2010 r. w gospodarstwach agroturystycznych zlokalizowanych na analizowanym terenie. Przeprowadzona ankieta wykazała, że najlepiej wykorzystanymi walorami środowiskowymi są: zróżnicowanie krajobrazu, bioróżnorodność, obecność obszarów chronionych oraz zbiorników wodnych. Powyższe walory zostały wykorzystane do tworzenia oferty turystycznej zawierającej: wycieczki przyrodnicze i krajoznawcze, wyprawy na grzybobrania oraz różnorakie warsztaty tematyczne.

Słowa kluczowe: agroturystyka, walory środowiska przyrodniczego, Góry Świętokrzyskie

Summary

Growing demand for interesting agro- and eco-tourism products motivates owners of agrotourism farms to expand the range of services on offer. Development of agrotourism products should be based on the values of the natural

environment and culture. The purpose of this article is to analyse the use of the values of the natural environment in the offer of agrotourism farms located on the verge of the Świętokrzyski National Park as an area with a high tourist potential. The study is based on a questionnaire research performed in the summer of 2010 in agrotourism farms located in the analysed area.

Key words: *agrotourism, values of the natural environment, Świętokrzyskie Mountains*

WSTĘP

Początek XXI wieku to okres, w którym intensywnie rozwija się agri- i ekoturystyka. Zjawisko to spowodowane jest coraz większym zainteresowaniem możliwością wypoczynku z dala od wielkich aglomeracji miejskich i centrów wypoczynkowych, możliwością powrotu do natury oraz korzystania z ciszy i spokoju oferowanych w gospodarstwach agroturystycznych. Odejście od turystyki masowej w kierunku turystyki alternatywnej jest odpowiedzią na wzrastające tempo życia i stres dotyczący mieszkańców dużych miast. W założeniu agroturystyka to działalność prowadzona na terenach wiejskich, w której podstawą tworzenia produktu turystycznego jest pojedyncze gospodarstwo lub grupa gospodarstw rolnych świadczących usługi noclegowe, gastronomiczne, edukacyjne i rekreacyjne oraz pozwalających turystyce na aktywne włączenie się w realizowane na terenie gospodarstwa prace. Wyróżnikiem agroturystyki jest możliwość bezpośredniego i aktywnego uczestniczenia w procesie produkcji żywności, pracach realizowanych na terenie danego gospodarstwa, kontaktu ze zwierzętami gospodarskimi [Sznajder, Przezbórska 2006]. Wzrastające zapotrzebowanie na ciekawy produkt agro- i ekoturystyczny motywuje właścicieli gospodarstw rolnych do wzbogacania oferty o nowe elementy pozwalające na optymalne wykorzystanie potencjału turystycznego okolicy w której funkcjonuje. Pod pojęciem potencjału turystycznego rozumie się wszystkie elementy środowiska geograficznego oraz zachowania człowieka, które mogą być wykorzystane do uprawiania bądź zajmowania się turystyką [Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2002]. Tworzenie oferty agroturystycznej odbywa się w oparciu o potencjał środowiska naturalnego i kulturowego danego regionu. Im wyższy potencjał tym więcej możliwości urozmaicenia oferty, jednak optymalne wykorzystanie walorów środowiska naturalnego i kulturowego wymaga właściwej percepcji i kreatywności w tworzeniu produktu turystycznego. Celem niniejszego opracowania jest analiza wykorzystania potencjału środowiska naturalnego w tworzeniu oferty gospodarstw agroturystycznych. Jako obszar badań wybrano Góry Świętokrzyskie charakteryzujące się wysokim potencjałem przyrodniczym i kulturowym. W badaniach uwzględniono gospodarstwa zlokalizowane na obrzeżach Świętokrzyskiego Parku Narodowego, w których to walory przyrodnicze obszaru chronionego powinny stanowić podstawę tworzenia produktu turystycznego.

CHARAKTERYSTYKA TERENU GÓR ŚWIĘTOKRZYSKICH

Góry Świętokrzyskie to najstarsze polskie góry charakteryzujące się ciekawą budową geologiczną, specyficznym mikroklimatem oraz bogactwem flory i fauny. Najwyżej wzniesione pasma to: Łysogóry z kulminacjami Łysicy 612 m n.p.m. i Łyśca 595 m n.p.m, Pasma Jeleniewskie z kulminacją Szczytnaka 554 m n.p.m. oraz Pasma Klonowskie z kulminacją Barczy 465 m n.p.m. Wizytówką tego regionu są gołoborza - unikalne formy geomorfologiczne, czyli bezleśne powierzchnie pokryte potężnymi blokami skalnymi będącymi efektem wietrzenia mrozowego piaskowców kwarcytowych mającego miejsce w plejstocenie. Na terenie Gór Świętokrzyskich znajduje się także jedna z najpiękniejszych polskich jaskiń krasowych - Jaskinia Raj należąca do głównych atrakcji tego regionu. Obszar Gór Świętokrzyskich charakteryzuje się bogatą bioróżnorodnością (1015 gatunków roślin naczyniowych i ponad 4000 gatunków zwierząt) oraz obecnością unikalnych w skali Europy zbiorowisk roślinnych takich jak wyżynny jodłowy bór mieszany (*Abietetum polonicum*) i jarzębina świętokrzyska (*Sorbetum sanctae-crucianum*) (Walczak M., i inni, 2001). Najcenniejsze obszary Gór Świętokrzyskich objęte zostały ochroną w postaci utworzonego w 1950 r. Świętokrzyskiego Parku Narodowego. Zróżnicowana rzeźba, łagodne stoki i zwarte kompleksy leśne występujące na omawianym obszarze stwarzają idealne warunki dla turystyki pieszej, konnej, rowerowej i narciarskiej. Poza niezwykłymi walorami przyrodniczymi teren ten charakteryzuje się także bogatymi walorami kulturowymi: zabytkami architektonicznymi (romański klasztor Cystersów w Wąchocku, ruiny zamków w Chęcinach, Krzysztoporze i Bodzentynie), ciekawymi muzeami, skansenami prezentującymi regionalną kulturę i tradycję, zabytkami postindustrialnymi oraz imprezami cyklicznymi (Dymarki Świętokrzyskie). Tak obfite nagromadzenie atrakcji przyrodniczych i kulturowych sprawia że rejon Gór Świętokrzyskich jest chętnie odwiedzany przez turystów poszukujących zarówno możliwości uprawiania turystyki aktywnej, poznawczej i kulturowej jak również przez osoby pragnące odpocząć od zgiełku wielkich miast w ciszy i spokoju świętokrzyskich wiosek.

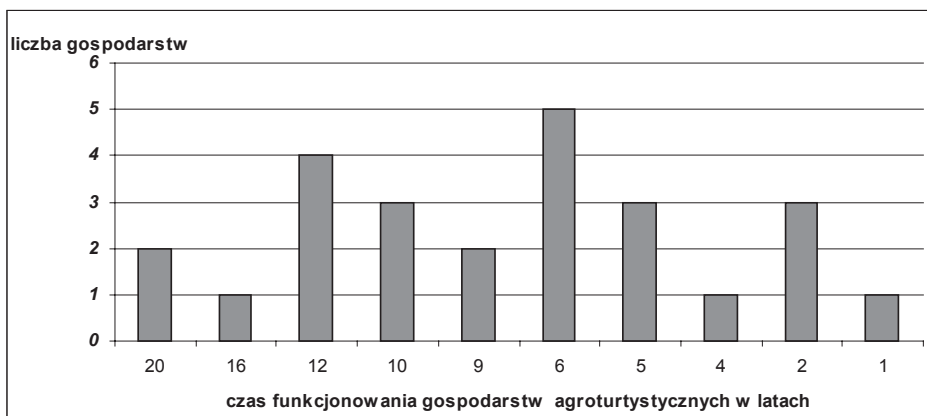
METODY BADAŃ

Dla potrzeb niniejszego opracowania przeprowadzono analizę składowych potencjału środowiska naturalnego rejonu Gór Świętokrzyskich, wyodrębniając elementy najbardziej istotne dla tworzenia produktu turystycznego. Następnym etapem badań było wygenerowanie produktu turystycznego jaki mógłby powstać na bazie konkretnych walorów. W kolejnym etapie prac w 25 gospodarstwach agroturystycznych przeprowadzono badania ankietowe, których celem była ocena wykorzystania elementów potencjału środowiska naturalnego w kształtowaniu oferty turystycznej. Wybierając obiekty do badań kierowano się kryterium

rolniczego użytkowania terenów należących do poszczególnych gospodarstw (część wstępnie zakwalifikowanych obiektów została wykluczona ze względu na brak prowadzonej działalności rolnej co klasyfikowało dane gospodarstwa jako prowadzące turystykę wiejską nie zaś agroturystykę).

SPECYFIKA GOSPODARSTW AGROTURYSTYCZNYCH

Ankietowane gospodarstwa rozmieszczone są równomiernie na obrzeżach Świętokrzyskiego Parku Narodowego. Większość analizowanych obiektów (13) zlokalizowana jest w centrum wioski pozostałe 11 znajduje się na obrzeżach miejscowości i tylko jedno gospodarstwo umiejscowione jest z dala od zabudowy wiejskiej. Większość ankietowanych gospodarstw posiada kilkuletnie doświadczenia w działalności agroturystycznej (rys. 1.)

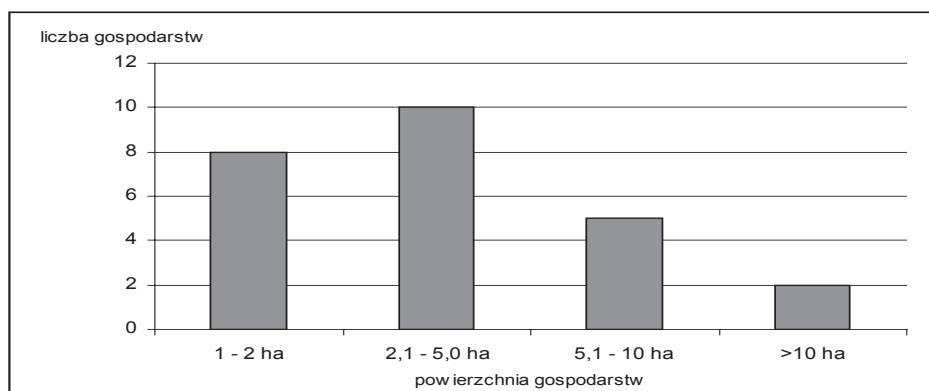

Rysunek 1. Okres funkcjonowania analizowanych gospodarstw agroturystycznych w latach

Figure 1. Period of operation of the analysed agrotourism farms in years

2 gospodarstwa o najdłuższym stażu przyjmują turystów od ponad 20 lat, kolejne 10 działa dłużej niż 10 lat. Jedynie 5 gospodarstw rozpoczęło działalność w ostatnich pięciu latach. Analizując podstawowy profil działalności rolnej poszczególnych gospodarstw w 14 obiektach dominuje profil upraw roślinnych, w 10 upraw rolnych i chowu, jedno gospodarstwo zajmuje się wyłącznie chowem zwierząt. Właściciele 3 gospodarstw prowadzą certyfikowane uprawy ekologiczne. Wśród ankietowanych podmiotów dominują (18 obiektów) gospodarstwa o niewielkiej powierzchni rolnej (rys. 2.) nie przekraczającej 5 ha. Jedynie 7 gospodarstw posiada większe tereny rolne, w tym 2 gospodarstwa

z areałem przekraczającym 10 ha. Agroturystyka stanowi dla znaczącej większości gospodarzy dodatkowe źródło dochodu. Tylko 6 właścicieli traktuje dochody z turystyki jako podstawowe źródło utrzymania. W większości przypadków obsługa ruchu turystycznego zajmują się bezpośrednio właściciele (19 gospodarstw) w pozostałych w obsłudze turystów i prowadzeniu gospodarstwa pomagają dodatkowe osoby. Okres największego obciążenia ruchem turystycznym to ferie, wakacje i długie weekendy (15 gospodarstw) oraz przedłużony sezon turystyczny trwający od początku maja do końca października (7 gospodarstw). W 3 gospodarstwach największe zainteresowanie wycieczkami odnotowano w sezonie zimowym. Każde z 16 analizowanych obiektów agroturystycznych oferuje do 15 miejsc noclegowych, 8 gospodarstw posiada po 16 do 30 miejsc dla gości i tylko w jednym gospodarstwie jednocześnie nocować może ponad 30 osób.

Rysunek 2. Powierzchnia analizowanych gospodarstw w ha
Figure 2. Area of the analysed farms in ha

WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO OBSZARU W OFERCIE GOSPODARSTW AGROTURYSTYCZNYCH

Podstawę oceny wykorzystania potencjału środowiska naturalnego w ofercie gospodarstw agroturystycznych stanowiło wyróżnienie podstawowych walorów miejscowej przyrody stanowiących atrakcje dla potencjalnych turystów. Za najbardziej istotne z punktu widzenia turysty uznano bioróżnorodność i wynikające z niej zróżnicowanie krajobrazowe, obecność zwartych kompleksów leśnych, możliwość poznania miejscowej flory i fauny, w tym wyjątkowych zbiorowisk roślinnych o wysokich walorach estetycznych i przyrodniczych. Walory te mogły zostać wykorzystane w ofercie gospodarstw jako podstawa do

zapropnowania turystom wycieczek terenowych (spacerów bądź wycieczek przyrodniczych), fotosafari, wypraw na obserwacje ptaków lub zwierząt, zbierania jagód, dzikich malin, jeżyn, grzybobrانيا, zbierania ziół (z założeniem, że wszystkie wyprawy związane z pozyskiwaniem darów natury odbywać się będą poza granicami parku narodowego). Wycieczki takie mogą turyści odbywać samodzielnie lub pod okiem gospodarzy co stanowi dodatkową wartość oferty.

Fotografia 1. Krajobraz Gór Świętokrzyskich w miejscowości Wiącka (fot. K. Błach)

Photo 1. Landscape of the Świętokrzyskie Mountains in Wiącka village
(photo. K. Błach)

Obecność obszarów chronionych i pomników przyrody stanowi niewątpliwą atut omawianego obszaru. Poza Świętokrzyskim Parkiem Narodowym w okolicy znajduje się 5 parków krajobrazowych (Sierakowicki, Suchedniowsko – Oblęgorzski, Chęcińsko – Kielecki, Cisowsko – Orłowiński, Jeleniewski).

Kolejnym walorem przyrodniczym jest obecność na omawianym obszarze unikalnych form geomorfologicznych (gołoborza, jaskinie, wychodnie skalne, wąwozy), które dla turystów mogą stanowić cel wyprawy poznawczej. Walor przyrodniczy może także stanowić zróżnicowana i urozmaicona rzeźba sprzyjająca pieszym wędrownikom, wycieczkom rowerowym, wyprawom na nartach biegowych.

Obecność cieków i zbiorników wodnych stanowi również niewątpliwą atrakcję turystyczną. W przypadku wykorzystania tych obiektów jako terenów rekreacyjnych umożliwiających kąpiel i plażowanie lub w przypadku małych

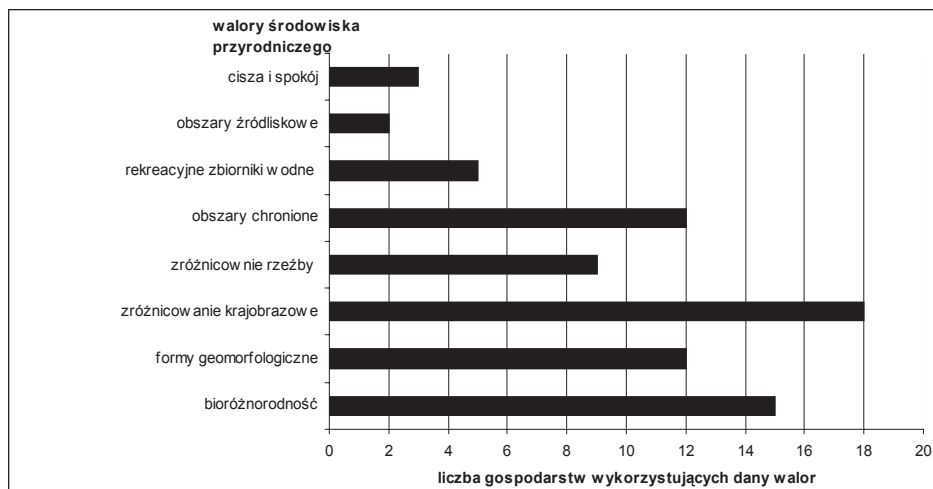
stawów i rzek umożliwiających zorganizowanie stanowisk dla wędkarzy. Na uwagę zasługuje także unikalny walor środowiska przyrodniczego w postaci obszarów źródłiskowych umożliwiających obserwacje naturalnego miejsc wpływu wody oraz jej konsumpcji. Za bardzo istotne i cenione przez turystów elementy środowiska uznawane są czyste wody i powietrze (obszary z dala zakładów przemysłowych i lokalnych punktów emisji zanieczyszczeń) a także cisza i spokój sprzyjające wypoczynkowi i rekreacji czynnej oraz biernej.

Oba te walory szczególnie istotne są dla mieszkańców wielkich aglomeracji miejskich uciekających na wieś w poszukiwaniu ciszy, odosobnienia i poczucia otaczającej przestrzeni wolnej od zwartej zabudowy i miejskiego zgiełku. Te walory w gospodarstwach agroturystycznych wykorzystuje się przygotowując wydzielone przestronne tereny rekreacyjne, tarasy widokowe, altany położone na uboczu gospodarstwa pozwalające na odpoczynek.

W gospodarstwach agroturystycznych niezwykle istotna jest także dostępność walorów przyrodniczych na terenie danego gospodarstwa czyli możliwość korzystania z owoców i warzyw rosnących na terenie obiektu, kontakt ze zwierzętami hodowanymi w gospodarstwie (jazda konna, udział w karmieniu krów, kóz czy innych zwierząt gospodarskich). W ostatnich latach pojawiła się także grupa agroturystów, którzy niezwykle cenią sobie możliwość uczestniczenia w pracach gospodarskich (sianokosy, żniwa, wybieranie miodu) prowadzonych na terenie gospodarstwa, co daje im możliwość poznania specyfiki wsi i bezpośredniego kontaktu z naturą.

Wszystkie wymienione walory zostały ujęte w ankiecie przeprowadzonej wśród właścicieli gospodarstw agroturystycznych z rejonu Gór Świętokrzyskich (rys. 3.).

Przeprowadzona ankieta wykazała, że najbardziej zauważalnym i najlepiej wykorzystanym walorem środowiskowym jest zróżnicowanie krajobrazu, które znalazło swoje odzwierciedlenie w ofercie 18 gospodarstw. Najczęstszym sposobem wykorzystania różnorodności krajobrazowej Gór Świętokrzyskich było organizowanie wycieczek pieszych bądź rowerowych po najbliższej okolicy. Kolejnym walorem, który wykorzystano w 15 gospodarstwach była bioróżnorodność. W ofercie omawianych gospodarstw pojawiły się wyprawy na grzybobranie, zbieranie runa leśnego, wycieczki przyrodnicze a nawet warsztaty ze zbierania i wykorzystania ziół. Większość właścicieli gospodarstw agroturystycznych zwracała uwagę swoich gości na unikalne formy geomorfologiczne występujące w okolicy, zachęcając do odbycia wycieczek do Jaskini Raj, podziwianie gołoborzy na Łysej Górze czy też odkrywek wapieni jurajskich w rezerwacie przyrody Kadzielnia w Kielcach.

Źródło: opracowanie własne
Source: author's study

Rysunek 3. Wykorzystanie walorów środowiska naturalnego w ofercie gospodarstw agroturystycznych rejonu Gór Świętokrzyskich ()

Figure 3. Use of the values of the natural environment in the offer of agrotourism farms in the area of the Świętokrzyskie Mountains ()

W 12 gospodarstwach za niezwykle istotny aspekt oferty turystycznej uznano obecność w okolicy obszarów chronionych (parku narodowego, parków krajobrazowych i pomników przyrody). Obecność tego typu obszarów daje możliwość organizowania wycieczek przyrodniczych i krajoznawczych czy też możliwość spacerowania i podziwiania piękna unikalnej przyrody i krajobrazu. Na obecność zbiorników wodnych jako potencjalnego miejsca do wypoczynku i rekreacji dla swoich gości zwróciło uwagę 5 właścicieli gospodarstw, pozostałych 5 –ciu pragnie wykorzystywać mniejsze zbiorniki wodne jako miejsca idealne do wędkowania. Zróznicowanie rzeźby sprzyjające uprawianiu turystyki aktywnej w tym pieszej, rowerowej i narciarskiej pojawiło się w ofertach 9 gospodarstw. W gospodarstwach tych dla turystów przygotowano wypożyczalnię rowerów jak również możliwość dojazdu do wyciągu narciarskiego działającego w sezonie zimowym. Zaskakujący jest fakt, że w żadnym z gospodarstw nie pojawiła się oferta związana z narciarstwem biegowym. Teren Gór Świętokrzyskich jest wręcz wymarzoną przestrzenią dla uprawiania narciarstwa biegowego. Pomimo braku specjalnie wyznaczonych tras większość duktów leśnych może być wykorzystywana jako trasy narciarskie a urozmaicona rzeźba terenu gwarantuje ciekawe wycieczki. Wśród właścicieli ankietowanych gospodarstw tylko trzech zwróciło szczególną uwagę na ciszę i spokój jaki zapewniają na terenie swojego gospodarstwa przygotowując pod tym kątem specjalnie miejsca rekre-

acyjne. Niewielu gospodarzy zwróciło też uwagę na unikalne zjawisko jakim jest obecność obszarów źródłiskowych i możliwość wykorzystania ich jako niewątpliwej atrakcji turystycznej.

Reasumując, można stwierdzić że gospodarstwa agroturystyczne rejonu Gór Świętokrzyskich prezentują turystom bogatą ofertę wypoczynku zarówno aktywnego jaki i biernego, jednak ciągle nie wykorzystują wszystkich dostępnych walorów przyrodniczych w tworzeniu produktu turystycznego. Wykorzystanie walorów dotychczas pomijanych z pewnością uatrakcyjniłoby ofertę części gospodarstw sprawiając, że większa liczba gości chciałaby wypoczywać na ich terenie.

WNIOSKI

Przeprowadzona analiza wykorzystania potencjału środowiska naturalnego w kształtowaniu oferty gospodarstw agroturystycznych rejonu Gór Świętokrzyskich wykazała znaczne wykorzystanie podstawowych walorów przyrodniczych takich jak: bioróżnorodność, zróżnicowanie krajobrazowe, obecność obszarów chronionych, obecność unikalnych form geomorfologicznych. W ponad 12 z 25 ankietowanych gospodarstw przygotowano ofertę związaną z wszystkimi wymienionymi walorami. Atrakcje mniej znane takie jak: obszary źródłiskowe, zróżnicowana rzeźba terenu oraz obecność rekreacyjnych zbiorników wodnych znalazła odzwierciedlenie w ofercie mniej niż 9 gospodarstw. O ile zrozumiałe może być to w przypadku obszarów źródłiskowych, mało znanych i występujących lokalnie, o tyle zaskakujące jest w przypadku rekreacyjnych zbiorników wodnych stanowiących jedną z podstawowych atrakcji w sezonie letnim.

Zadziwiający jest też brak wykorzystania zróżnicowanej rzeźby okolic dla potrzeb organizowania aktywnego wypoczynku związanego z narciarstwem biegowym, co tłumaczyć można jedynie małą popularnością tej formy aktywnego wypoczynku na omawianym terenie. Jedynie w 3 gospodarstwach zwrócono uwagę na niezwykle znaczenie ciszy i spokoju jako podstawowego waloru przyciągającego turystów. Jednak w tym wypadku tak niski wynik należałoby złożyć na karb trudności w sprecyzowaniu przez ankietowanych form wykorzystania tego atutu i przetworzenia go na konkretny produkt turystyczny.

Wykorzystanie walorów środowiska naturalnego poszczególnych gospodarstw przedstawia się znacznie lepiej. Możliwość udziału w pracach rolnych a przez to bezpośrednie kontakt z naturą jako przedmiot oferty turystycznej deklarowało 15 właścicieli ankietowanych gospodarstw. W 18 gospodarstwach turyści mogli korzystać z warzyw i owoców produkowanych na terenie gospodarstwa, w tym w 3 gospodarstwach uprawiano żywność ekologiczną. Wnikliwa analiza danych dotyczących ankietowanych gospodarstw i zakresu oferowanych usług wykazała że najszerszą ofertę turystyczna przygotowali właściciele gospodarstw funkcjonujących na rynku agroturystycznym od ponad 10 lat co

związane jest bogatym doświadczeniem w turystyce oraz stopniowym rozszerzeniem oferty. Na uwagę zasługuje inicjatywa grupy gospodarstw z Wiącki i Kapkaz wspólnie przygotowujących produkt turystyczny, co daje możliwość rozszerzenia oferty dostępnej dla gości pojedynczego gospodarstwa oraz pełnego wykorzystania potencjału środowiska turystycznego danej miejscowości. W ofercie gospodarstw agroturystycznych rejonu Gór Świętokrzyskich można znaleźć bardzo interesujące elementy jak zajęcia warsztatowe z garncarstwa, tkactwa, płatnerstwa, pokazy wypieku chleba i sposobu wytwarzania serów. Większość analizowanych gospodarstw zrzeszona jest w lokalnym Stowarzyszeniu Gospodarstw Agroturystycznych „W krainie latających czarownic” a część z nich korzysta z pomocy lokalnego Ośrodka Doradztwa Rolniczego co niewątpliwie wpływa na wzbogacenie oferty turystycznej poszczególnych podmiotów. Ponad połowa właścicieli ankietowanych gospodarstw planuje dalszy rozwój oferty turystycznej jak również zagospodarowania turystycznego dostępnego na terenie gospodarstwa co w najbliższym czasie niewątpliwie zaowocuje lepszym wykorzystaniem potencjału turystycznego omawianego regionu.

BIBLIOGRAFIA

- J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk. *Produkt turystyczny albo jak organizować poznawanie świata*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Łódź 2002, s. 31.
- Sznajder M., Przezbórska L. *Agroturystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2006, s. 16–19.
- Walczak M., Radziejowski J., Smogorzewska M., Sienkiewicz J., Gacka-Grzesikiewicz E., Pisarski Z., *Obszary chronione w Polsce*, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa 2001, s. 140.

Dr Barbara Woś
Katedra Geografii i Ekonomiki Turystyki
Politechnika Opolska
45-758 Opole, ul. Prószkowska 76
e-mail: b.wos@po.opole.pl

Recenzent: *Prof. dr hab. Władysława Stola*